

közelebb álló megfogalmazásban: a szakembernevelés) hasonló színvonalon ki-munkált elméletével.

Varga Lajos

SZEKERCZÉS PÁL

BIHAR MEGYEI NÉPISKOLÁK, TANÍTÓK ÉS DÍJLEVELEK 1800—1847 KÖZÖTT
Berettyóújfalu, 1987.

TANÍTÓI DÍJLEVELEK BÉKÉS MEGYÉBEN 1800—1868 KÖZÖTT
Békéscsaba, 1988.

A közmondásban emlegetett Hencida faluban a fiúk tanítója (azaz a "rec-tor") 1801-ben a következő járandóságot kapta a lakosoktól a "szolgálati" lakásán, telkén és szántóföldjén kívül: 183 rénesforint és 11 krajcár kész-pénz, 17 köből gabona, 3 öl tűzifa, elegendő fűtőanyag, két icce vaj, két icce méz; azután "kender- és krumpliföld osztás szerint", végül az iskolába járó tanulók utáni tandíj. Ugyanitt "leányok tanítója" is működött, neki ke-vezebb volt a járandósága.

Szekerczés Pál Békés és Bihar megyei tanítói díjleveleket gyűjtött ösz-sze a 19. század első feléből s ezeket adta közre két kötetében. A díjlevél fontos irat volt egykor: ebben foglalták össze a tanító járandóságait, s ezt a helyi előljárók aláírásukkal hitelesítették. A tanító tehát pontosan tudta működése első pillanatától, hogy mire számíthat, ennek ismeretében vállalta (vagy nem vállalta) a tanítóságot. Az persze már más kérdés volt, hogy be tudta-e vasalni minden évben mindazt, ami neki a díjlevél szerint jár.

De Szekerczés Pál nemcsak mintegy száz település tanítójának díjlevelét mutatja be, de különféle forrásokból közreadja a jelzett terület tanítóinak névsorát, a róluk szóló rövid, egy-két szavas felügyeleti minősítést, a ta-nulók létszámára vonatkozó adatokat s az iskolaépületre vonatkozó minősítő megjegyzéseket. Mindezeket keresztül életközlelből ismerhetjük meg e régvolt iskolákat.

Hegyközpályi faluban kezdte például pályafutását 1818-ban Földesi N. Jó-zsef. Első évben "dicséretesen" tanított; a többi években "jó", 1830-ban "középszerűen", majd a következő felügyeleti látogatásnál, 1837-ben ezt a rubrikát kihúzták, nem írtak be semmit (talán tapintatból?). 1842-ben már más tanított a helyén. Mennyire ismerős pályakép!

A legtöbb tanító "jól" tanított, sok volt a "dicséretes" minősítés is. Kisebbség részüknél található a "Miképpen tanít?" kérdésre ez a válasz: "túrhetően", "selejtesen", "sikertelenül", "csekélyesen", "gyarlóan", "rosszul, darabosan". Jóval több az ilyen jelző: "szorgalmatos", "tanultat", "igyekvő"; "pontosan", "előmenetelesen" tanít. Több helyen egyszerűen csak ez: "szere-tik" (nyilván a gyerekek). Vajon elismerés vagy elmarasztalás ez: "versengő"?

Néhány faluban a tanító "erkölcséről" vagyis emberi magatartásáról is tettek bejegyzést a felügyelők a protokollumba. A legtöbbször ez szerepel: "erkölcse jó"; ilyenek is: "emberül viselte magát", "jeles erkölcsű", "er-kölcse becsületes", "értelmes, kedves", "erkölcse jámbor". S újra a kérdés: vajon dicséret-e vagy megrovás a következő: "erkölcse együgyű". Persze azért ilyen tanítók is voltak: "erkölcse hibás", "erkölcse indulatos", "erkölcse bajthozó", "erkölcse túrhető", "erkölcse nehéz".

Esztár falu 1806/07-ben tanító pedagógusáról lakonikus rövidegű jellem-zést írt a felügyelő: "Semmit sem ér, kitevődött."

Szokásos volt e tájakon is a régi középkori eredetű szokás: a kokvia, vagyis: "Első esztendőben minden gazda tartozik adni 1 nap tisztességes ebé-det és vacsorát" a tanítónak — olvasható sok díjlevélben. Ennek nem titkolt célja volt az is, hogy az első évben a tanító megházasodjon, elvegye vala-melyik helybeli gazda lányát. A második évben már nincs kokvia, jó lesz igyekeznie.

1806/07-ben Derecskén 261 fiút és 156 lányt oktatott a tanító s a felü-gyelő ezt örökítette meg róla: "Szorgalmatos, mégis gyengék a tanítványai." Örök pedagógiai paradoxon!

Volt, ahol sajátos módszerekkel ösztönözték a tanítót a minél jobb mun-kára. Élesd faluban az 1832-ben kiállított díjlevél szerint a tanítónak min-den tanítványától jár évente "1 kanta must, ezeknek száma rector szorgalma-tosságától függ".

Érdekes lehetett (s az élelmes tanítótól előzetes szervezést kívánt) Komádi fiúiskolája rektorának 1830. január 10-én kiállított díjlevele 7. pontjának — számára kedvező — teljesítése: "A város népe közül rendelendő öt kaszás, amennyit a város fűvéből egy nap alatt levág, azt a rector haszná-ra felgyűjtik és be is hordódik."

Déaványán szokás volt, hogy mindegyik tanító saját kezűleg bejegyezte legfőbb adatait egy nagy könyvbe, s némelyik megjegyzéseket is fűzött ezek-hez. Az 1847-ben jött rector például ezt írta elmenetelekor: "Itt vegetáltam 4 évig"; második utóda, aki 1854-ben érkezett, így búcsúzott: "Éltem vilá-gomat kedvemre." Őt követte 1858. március 27-én Szívós Mihály, aki 1861-ben

történt elmenetelekor hosszú versben énekelte meg idekerülését és itteni munkáját. Első sorai rávilágítanak arra, hogyan is történt 1858-ban — akárcsak az előtte lévő két-háromszáz évben — a pályára kerülés:

Forradalom után tizedik év járta,
Midőn Debreczenbe érkezett több chárta.
Egyik rectorásra hívta a diákat,
Míg a másik ígért csak preceptorrágot.
Ekkor én nevető, végzett diák valék,
S a chartákból egyet magamra vállalék.
Volt ez a ványai ürült rektória,
Nem sokat szólt róla még a história.
A helynek nevével meg is gyúlt a dolgom
(Bizonyosság-levélbe kellettén beírnom.)
Kerestem, kerestem, hogy hol esik Ványa?
Nincs... nem tudják. No ez sem lesz aranybánya!

A díjlevél tandíj-tételeiből gyakran pontosan megállapítható az iskola "struktúrája". Tépe falu leánytanítója tandíjként a következő krajcármennyiségeket kapta: "Ábécés lányoktól 25, A syllabizálóktól 50, Az olvasótól 75, A könyv nélkül tanulótl 102, Az öreg kátét tanulótl 120". Tehát az egyre feljebb emelkedő "osztályokban" — inkább tanulócsoportokban — egyre emelkedett a tandíj-összege.

S előttünk van a családias iskolaépület is a felügyeleti jegyzőkönyvek leírásait olvasva. Például a belényesi iskola 1818-ban. "Az oskola ház, melly sövényből vagyon, kívülről kőműves által vakoltatott bé, zsendely fedél alatt, az hol vagyon a rector számára két szoba és az classis (iskola-szoba). Az udvaron vagyon egy fából készült sertés ól, egy hombár és egy veteményes kert, sövényvel bekerítve." Vagy Kötegyán iskolájának szemléletes képe 1818-ból: "Az oskola rector számára vagyon egy ótska sövényből készült, náddal fedett ház, melybe van egy szoba, egy konyha és a gyermekek clássa. A rector udvarának szélessége tíz és fél öl. Az udvaron vagynak: sövényből font és deszkából készült kiskapu, vályogból készült nádfedelű kamara, sertés ól, nemrégiben épült kává jó kút."

S milyen volt a "classis" vagyis az iskola-szoba berendezése? A legtöbb helyen olyan, mint amilyen Zsadányban 1818-ban a fiúknál: "Az oskolában vagyon 3 hosszú tölgyfa asztal s mellé megkívántató székek"; s a lányoknál: "Vagyon az oskolában 3 fenyőfa asztal, hozzávaló székekkel." Másutt hosszú lócák vannak az asztal mellett.

Mindez csupán ízelítő abból a rengeteg neveléstörténeti, művelődéstörténeti adatból, apróbb-nagyobb érdekességből, amelyet ezek a gazdag tartalmú kötetek tartalmaznak. Különösen a népoktatástörténettel foglalkozók forgat-

hatják nagy haszonnal; s talán ösztönzésül szolgálnak e békési-bihari dokumentumok arra, hogy Magyarország más tájain is hasonlóképpen összegyűjtsék és kiadják ezeket a díjleveleket, protokollumokat és egyéb népiskolatortörténeti vonatkozású régi iratokat.

Még használhatóbbá teszi e köteteket Szekerczés Pál jól informáló bevezető tanulmánya, valamint a nagyon fontos függelék: a díjlevelek szakkifejezései magyarázata, valamint a bennük előforduló mértékek és pénznemek értelmezése.

Az értékes kötetek előállítása a Békés megyei és a berettyóújfalui városi tanács művelődési osztályainak áldozatkészségét dicséri.

Mészáros István

SZŐNYI ERZSÉBET

ZENEI NEVELÉSI IRÁNYZATOK A XX. SZÁZADBAN

Budapest, 1988. Tankönyvkiadó

A magyar zeneművészet "utazó nagykövete", Szőnyi Erzsébet — ismét nemes gesztussal — hézagpótló ismeretekkel gazdagította a magyar zenei nevelést. Egyike ő azoknak, akiket hivatásuk, tehetségük arra predesztinál, hogy itthon és határainkon túl ne csak növelje a magyar zeneművészet és -pedagógia hírnevét, de nyitott szemmel és füllel, mindenre figyelő, lényeglátó érdeklődéssel gyűjtse össze és hozza haza tapasztalatait. De ugyancsak egyike a keveseknek, akik e tapasztalatokat — okulásunkra, épülésünkre, a magyar zenei nevelés érdekében — közkinccsé teszik. Nemrég megjelent könyve, a "Zenei nevelési irányzatok a XX. században" betekintést nyújt a zeneileg művelt világ majd minden zugába, meglesve és értékelve, hol, mit tesznek a zenepedagógusok, a tudósok és a művészek a jövő muzsikájáért, a muzsika jövőjéért: egyúttal az emberebb emberért. Mert Szőnyi Erzsébet, ahogy egész élete munkásságával, a tapasztalatgyűjtésben is azt kereste és emelte ki, hogyan állítják kollégáink a nagyvilágban a zenét a személyiségformálás, a nevelés szolgálatába. Ez szinte a vezérfonal, amely a nyolc zenepedagógus módszerén átkalauzol.

A XX. század elején egyre inkább szükségessé vált, hogy a művész, az alkotó megteremtse azt a közeget, amely őt hallgatja, érti, inspirálja, igény-

226